

Мирко Демић

КЊИЖЕВНОСТ ПЕРИФЕРИЈЕ НИЈЕ ПЕРИФЕРНА КЊИЖЕВНОСТ

... ако је морао бити периферијски писац, није остао локални...

(М. Кашанин о Јакову Игњатовићу)

Свака национална књижевност има своје вечите фаворите који никако да се уклопе у светску књижевну конјуктуру, иако се оне, конјуктуре, прилично често мењају. Аналогно томе, постоје аутори који се, из генерације у генерацију, непрестано игноришу, заобилазе и прећуткују.

*

За много веће националне књижевности у односу на нашу била би срамна чињеница да у протеклом веку нису објављене књиге аутора величине и значаја Викентија Ракића, Јована Дошеновића, Јована Пачића, Никанора Грујића, Јована Суботића, Меде Пуцића... и (до скоро) Павла Соларића. Такав луксуз би ретко која књижевност себи дозволила.

Вероватно да део *заслуга* за игноранцију поменутих имена припада и *победи* вуковске *струје* и стављање *побеђених* у вечни засенак. Посебно су *настрадали* репрезенти традиционалне књижевности, у историји познати под именом „класициста”. Дела настала пре устоличавања култа народне поезије и народног језика осуђена су на потчињену улогу — све до данашњих дана. Као илустрацију претходно реченог довољно је поменути песничку судбину Николе Боројевића, припадника такозваног „трагичног поколења” српских песника, потиснутог са књижевне сцене појавом Бранка Радичевића.

*

Разумљива је, али не и најсрећнија околност, да су за судбину помених великана српске књижевности углавном заинтересовани ствараоци који су и сами рођени на периферији национа. Поменимо само два екстремна случаја: *Песме и сјисе* Саве Мркаља (приређивач Жарко Ружић) штампало је СКД „Сава Мркаљ” из Топуског (1994), а сабране песме Павла Соларића под називом *Гозба* (приређивач Здравко Крстановић) издало је СКД „Зора” из Београда (1999). Док се, на другој страни, у чувеној едицији Српске књижевне задруге штампају аутори сумњивих вредности (попут Моме Капора и др.).

*

У прилог тврдњи да је допринос *периферије* немерљив у свакој, иоле озбиљнијој, историји српске књижевности довољно је набројати само неколико њених представника: Божидар Петрановић (1809—1874) — зачетник проучавања светске књижевности код Срба; Јован Грчић (1855—1941) — писац *Историје српске књижевности*; Милош Н. Ђурић (1892—1967) — најугледније име српске хеленистике и класичних студија; Милан Кашанин, Тоде Чолак, Павле Ивић... Григор Витез, Владимир Велмар Јанковић, итд.

Иако свесна ризика да остане непримећена, књижевност стварана на периферији српства увек је била најживљи део наше књижевне продукције, показујући изузетну виталност — упркос проблематичности услова у којима је настајала. Она се одликовала завидном способношћу перципирања свега новог што долази из окружења и умешношћу да та нова струјања стваралачки примени. Њена трајна константа била је и остала спремност ка експериментисању. Докази за изречено су бројни: поменимо само стваралаштво Захарија Орфелина, Доситејев долазак међу далматинске Србе и прве његове књижевне радове, Мркаљеве идеје о језику, Соларићев песнички и филолошки рад, дела Вељка Милићевића, Симе Матавуља, зенитизам браће Мицић, Владана Десницу...

*

Не треба заборавити да српска *књижевност са периферије* поседује високу свест о свом пореклу, али и изоштрен слух и брзу реакцију на сваки облик генерализовања и својатања. У питање о националној припадности значајну пометњу уносили су историчари књижевности. Зато није био редак случај да су књижевници исте националне припадности сврставани у различите књижевности. Тако је, на пример, Дара Секулић уврштена у босанскохерцеговачку књижевност, Чедо Прица у хрватску, а Слободан Селенић и Бора Ћосић у српску. Спорења и даље трају око националне припадности дубровачких књижевника, а од аутора неопредељени су Петар Прерадовић и Владан Десница.

Додуше, спрам Деснице су се у више наврата јасно одредили хрватски неофашисти, рушећи његове бисте и, на крају, минирајући цркву у пишчевом завичају у којој је сахрањен.

*

С времена на време, ипак, чине се индивидуални напори на указивању књижевној јавности на бројне сличне пропусте. Занимљив покушај чини Јован Радуловић, осмисливши у БИГЗ-у едицију „Књижевност Српске Крајине”, планиране у педесет књига. До сада су изашле две књиге: *Одабрана дела* Мирка Королије и студија *Књижевност Српске Крајине* Душана Иванића. Све су прилике да за овај пројекат неће бити слуша.

*

Неуспели покушај решавања српског националног питања у Хрватској, крајем двадесетог века (деветнаестовековним методама) донео је и нешто добро: приморао је многе људе од пера да се дубље загледају у сопствену традицију. Тако је из дубоког заборава изронило неколико темељних имена наше културе, до тада познатих само посвећеницима.

*

Не треба заборавити ни то да је историја српске књижевне периферије, уједно, и историја улагивања и намигивања престоничким критичарским трустовима и осталим креаторима књижевне политике — било да је реч о матици или о држави у којој су живели. Миљеници једне или друге стране, по правилу, нису оставили дубљег трага у српској књижевности, али су зато нанели штету генерацијама које су долазиле после њих.

*

Актуелни тренутак „периферије”, иако се појам „периферије” драматично променио, своди се на неколико занимљивих ауторских личности и остварења која неће остати незапажена у историји српске књижевности (иако се пажња критичара на њима не задржава често). То се, пре свега, односи на обимом невелико песничко дело Бранислава Зељковића, као и на песничке пројекте Луке Штековића, Милоша Кордића и Здравка Крстановића, док код прозаиста знатно одскачу Јован Радуловић и Драго Кекановић.

*

Брига матичне књижевности према стању на својој периферији много више говори о њој самој — него што сведочи о периферији. Ако се сложимо да је управо та периферија спаја или раздваја са светом, важно је на време препознати праве вредности и тако им пружити могућност да се до краја остваре. Пошто се једна (ближа) периферија знатно смањила, број стваралаца који су напустили матицу умногоме се повећао и тако створио нову и ширу, која нипошто није за потцењивање.